

TRABLUSGARP-BALKAN SAVAŞLARI VE SONRAKİ GELİŞMELER

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I Öğr. Gör. Yücel ÇİL

ÜNİTE 5

İÇİNDEKİLER

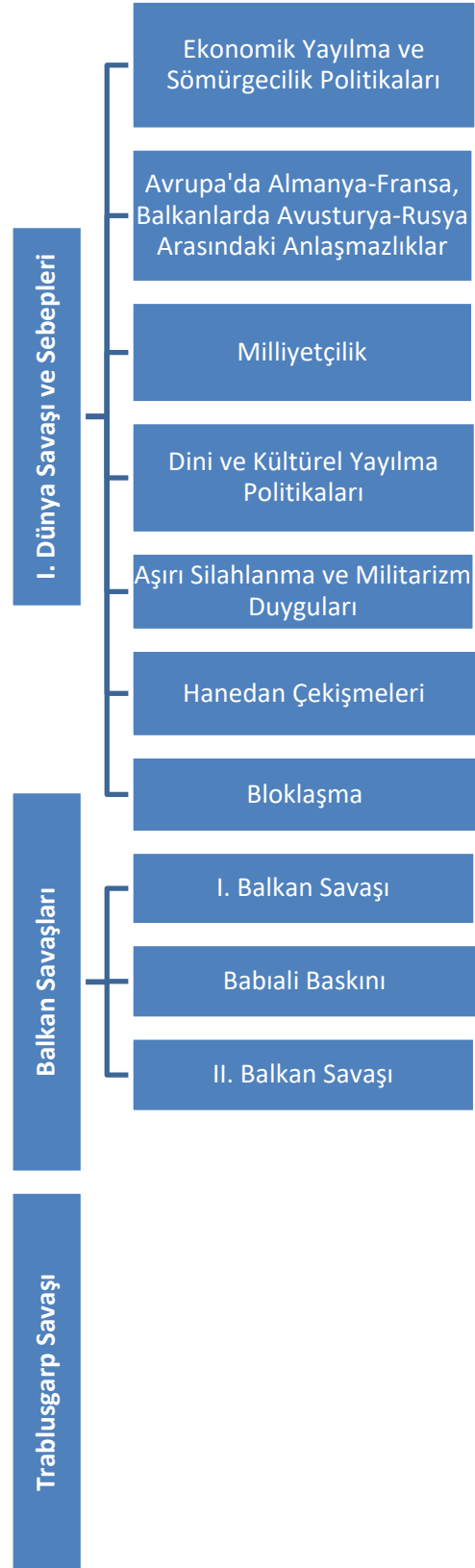

- Trablusgarp Savaşı
- Balkan Savaşları
 - I. Balkan Savaşı
 - Babıali Baskını
 - II. Balkan Savaşı
- I. Dünya Savaşı ve Sebepleri

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Trablusgarp Savaşı'nın Türk tarihi açısından önemini anlayabilecek,
- Babıali Baskını'nın Osmanlı Devleti'nin iç siyasetine etkisini öğrenebilecek,
- Balkan savaşlarının sebeplerini ve sonuçlarını yorumlayabilecek,
- I. Dünya Savaşı'nın sebeplerini kavrayabileceksiniz.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son yıllarına baktığımız zaman, peş peşe gelen askerî mağlubiyet ve toprak kayıplarının yaşandığı, askerî, siyasi ve sosyal çalkantıların yoğun olduğu bir dönemi görmekteyiz.

Bu dönemde siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya, sömürgecilik yarışında diğer Avrupalı devletlere nazaran çok geç kalmıştı. Örneğin batı emperyalizminin önde gelen iki ülkesi İngiltere ve Fransa dünyanın geri kalmış bölgelerinin neredeyse tamamını kontrol etmekteydi. İtalyanlar bu konuda daha fazla geri kalmamak için Kuzey Afrika'da bulunan son Osmanlı toprağına (Günümüz Libya'sı) göz diktiler. Büyük devletlerin de onayını aldıktan sonra 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a asker çıkardılar. Osmanlı Devleti Balkanlarda ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle bu savaşa ağırlığını koyamadı ve İtalyanlarla barış yapmak zorunda kaldı.

Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp ile birlikte Ege Denizi'ndeki stratejik öneme sahip On İki Ada bir daha geri dönmek üzere 18 Ekim 1912'de Ouchy (Uşi) Antlaşmasıyla elimizden çıkmıştı. Bu savaşın hemen akabinde ünitemiz içerisinde detaylarını göreceğimiz (1912-1913) Balkan savaşları başladı. Bu savaş sonuçları itibarıyla Türk milletinin siyasi tarihindeki en büyük felaketlerinden birini oluşturmuştur. Çünkü yaklaşık dört yüz seneden beri yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kaldı.

Bu durum devlet ve millet hayatında uzun yıllar sürecektir büyük travmalara sebep oldu. Özellikle Selanik ve Edirne gibi önemli şehirlerin kaybı ülkede büyük bir üzüntü yaratmıştır. Aynı dönemde içeride de çeşitli siyasi ve sosyal çalkantıların yaşandığı yeni bir sürece girildiği gözlenmektedir. Daha Balkan savaşlarının yaralarını saramadan Osmanlı Devleti bu sefer de kendisini bir anda bütün dünyayı büyük bir felakete götürecektir olan (1914-1918) I. Dünya Savaşı'nın ortasında bulmuştur. Artık Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı gelmişti.

Bu ünitemizde Osmanlı Devleti'nin son dönemde ayakta kalıp, varlığını devam ettirebilmek için yapmış olduğu savaşları ve vermiş olduğu mücadeleleri inceleyip değerlendirmeye çalışacağız. Böylece bir sonraki üniteye ele alınacak olan I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ayrıntıları ile ortaya konulmuş olacaktır.

TRABLUSGARP SAVAŞI (1911-1912)

Bütün dünyada sömürgecilik yarışları hızla devam ederken bu yarışta, İtalya siyasi birliğini henüz gerçekleştiremediği için çok geç kalmıştı. *1871'de İtalya; siyasi birliğini kurduğunda sömürgeye elverişli toprakların çoğu paylaşılmıştı. İtalya'nın hedefi Tunus, Trablusgarp (Libya) ve Habeşistan'ı ele geçirip birleştirerek, Kuzey Afrika'da bir imparatorluk kurmaktı. Zaten bunu kendisine bir hak ve Roma'nın mirası olarak görmekteydi [1].*

1881'de Tunus'un Fransızlar, 1882'de de Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, Habeşistan'da ağır yenilgiler almaları İtalya'yı çok zor durumda

Bütün dünyada sömürgecilik yarışları hızla devam ederken bu yarışta, İtalya siyasi birliğini henüz gerçekleştiremediği için, çok geç kalmıştı.

bırakmıştı. Bu süreçte elini çabuk tutmak isteyen İtalya, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı önemli sorunlardan da faydalanarak Kuzey Afrika'daki topraklarını işgal etmek üzere harekete geçti.

İtalya, Avrupa'nın büyük devletleriyle Trablusgarp ile ilgili olarak gizli anlaşmalar yaptı. Örneğin İngiltere'nin Mısır'daki, Avusturya'nın Bosna-Hersek'deki varlığını tanıyor, Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesini ve Almanya'nın da Akdenizdeki çıkarlarını kabulleniyordu. Ayrıca Rusya'nın boğazlarda ve Balkanlardaki politikalarını destekleyeceğini açıklıyordu [2]. Böylece uluslararası desteği de arkasına alan *İtalya, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik bir ültimatoma verdi. Bu ültimatoda;*

“Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin gelişmesi için hiçbir şey yapmadığı, bu bölgenin İtalya kıyılarına yakınlık dolayısı ile kendileri için hayati önem taşıdığı, bu bölgeye medeniyet götürülmesinin zorunlu olduğu fakat bu konudaki İtalyan görüş ve fikirlerinin Osmanlı Devleti tarafından tasvip edilmediği ve İtalya'nın buradaki teşebbüslerinin de inatla engellendiği, şimdiye kadar Trablus ve Bingazi'de İtalyanların meşru faaliyetlerine karşı daimi bir düşmanlık göstermiş olan Osmanlı Devleti'nin şimdi kendi haysiyet ve menfaatleri ile ters düşmeyecek bütün iktisadi imtiyazları vermeye hazır olduğunu, bu konuda İtalya ile anlaşma yapmak istediğini, ancak İtalya hükûmetinin yapılacak olan bu anlaşmayı geçmişte yapılanları göz önünde bulundurarak faydasız gördüğünü, hatta daimi bir ihtilaf ve kavgaya sebebiyet vereceği ve bundan dolayı İtalya hükûmetinin böyle bir şeye yanaşmayacağı” dile getiriliyordu [6, 4].

Osmanlı Devleti'nin söz konusu ültimatoma cevap verdiği gün 29 Eylül 1911'de İtalya, Trablusgarp'a asker çıkarmaya başladı. Ancak Osmanlı Devleti içinde bulunduğu durum nedeniyle bölgeye asker gönderecek durumda değildi. Üstelik Mısır'ın İngiliz işgalinde olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Libya ile kara sınırı kesilmişti.

Tamamen gafil avlanan Osmanlı Devleti, bu uzak topraklarda zamanında tedbir almadığı gibi daha önce buralardaki askerlerinin bir bölümünü Yemen Cephesi'ne göndermişti. Donanmanın yetersiz olması ve orada çok az sayıda kuvvetinin bulunması nedeniyle İtalyan saldırısına gereken cevabı veremiyordu. Ancak Trablusgarp halkının kendi savaşlarını kendilerinin verebilmesi için oraya Tunus ve Mısır üzerinden gizli yollarla gönüllü subaylar gönderildi. Bunların arasında; *Kolağası (Ön Yüzbaşı) Mustafa Kemal, Binbaşı Enver Bey, Eşref Bey (Kuşçubaşı), Fethi Bey (Okyar), Nuri Bey (Conker)* gibi gönüllüler bulunmaktaydı. Trablusgarp'a giden gönüllüler, buradaki mahallî aşiretleri ve özellikle de *Senusileri* örgütlediler [5, 3].

Bütün bu olumsuzluklara rağmen İtalyanlar tahminlerinin ötesinde bir direnişle karşılaştılar. Buradaki gönüllü subaylar mahallî kuvvetlerle İtalyanlara karşı başarılı savaşlar vererek onları ülkenin iç kısımlarına sokmamışlardır.

İtalyanlar bu direnişi kırabilmek ve biran evvel sonuç alabilmek maksadıyla donanmalarıyla önce Çanakkale Boğazı'na, sonra da İstanbul'a saldırmak istediler

Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne en büyük destek Sünusilerden gelmiştir.

ancak burada da sert direnişle karşılaşınca bu sefer de Rodos başta olmak üzere On İki Ada'yı işgal ettiler.

İtalyanlarla savaş bu şekilde devam ederken bu sefer de Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurarak saldırıya geçmesi, Trablusgarp Savaşı'nın gidişatını değiştirdi. Osmanlı Devleti, önceliği Balkanlara vermek zorunda kalınca bir an evvel barış yapmak için çareler aradı. İtalya ise o dönemde Osmanlı Devleti'nin iç karışıklığından ve Rusya'nın boğazlar üzerindeki isteklerinden de yararlanarak Osmanlı Devleti'ni barışa zorladı. Barış görüşmeleri için İsviçre'nin Uşi Kasabası'nda bir araya gelen *tarafklar 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzaladı. Böylece Trablusgarp Savaşı sona ermiş oldu* [6].

Bu savaşın sonunda:

- Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son toprağını da İtalyanlara bırakmak zorunda kaldı. (*Trablusgarp ve Bingazi 1551'den 1912'ye kadar 361 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.*)
- Rodos ve On İki Ada (geçici olarak) İtalyanlara bırakıldı [6].

BALKAN SAVAŞLARI

I. Balkan Savaşı

Osmanlı Devleti için XIX. yüzyıl oldukça sıkıntılı bir zaman dilimini ifade etmektedir. 1850'lerden itibaren bağımsızlık için faaliyetlerini artıran azınlıklar, birer ikişer bağımsızlıklarını kazanırken diğer taraftan da büyük devletlerin de desteği ile kendi aralarında ittifaklar tesis etmeye çalışmışlardır.

Rusya ise bu süreçte Osmanlı Devleti üzerinde değişmeyen politikalarını gerçekleştirmek için bir taraftan Balkan topraklarını Slav devletleri arasında paylaştırırken, asıl amacı olan Boğazları ele geçirmeyi hedefliyordu.

Avusturya'nın 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı Rusya'yı harekete geçirmişti. Avusturya'nın yayılmasını önlemek için Slavların birleşmesi gerektiğine inanan Rusya, özellikle Balkan halkları (Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan) arasında kalıcı bir ittifak kurabilmek için çalışmalarını hızlandırmıştı [1, 7, 8, 10].

Osmanlı'ya karşı kurulmak istenen ittifakın bu aşamaya gelmesinde *İtalya ile devam eden Trablusgarp Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan parti çekişmeleri, ordu içinde yaşanan yeni yapılanma, terhisler gibi sebepler de etkili olmuştur.*

Yakaladığı fırsatları değerlendirmek isteyen Balkan devletleri, *8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı Devleti'ne ilk saldıran Balkan ülkesi Karadağlılardır.* Beklenmedik bir süratle Bulgarlar İstanbul'u, Yunanlılar Selanik'i, Sırlar Arnavutluk'u, Karadağlılar İşkodra'yı ele geçirmek için harekete geçti [7, 8, 9, 10].

Avusturya'nın 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı Rusya'yı harekete geçirmişti.

Örnek

- Osmanlılık fikrinin işlevselliğinin kalmadığına verilebilecek en dikkat çekici örneklerden biri Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesidir.

Bu gelişmeler üzerine Rusya, işgal edilen toprakların Balkan devletlerinin hakkı olduğu tezini savunan bir açıklama yapınca, Avusturya ile karşı karşıya geldi. Sırbistan'ın Adriyatik'e ulaşması ise hem İtalya'yı hem de Avusturya'yı karşı karşıya getirdi. *Bu süreçte Sırların emellerine karşı Arnavutlar bir meclis toplayarak bağımsızlıklarını ilan etti* [7, 9]. Avusturya ve İtalya ise Arnavutluk'u tanıyarak gelişmeleri lehlerine çevirmeye çalıştılar. Almanya'nın ve Fransa'nın devreye girmesiyle Rusya geri adım atmak zorunda kaldı. Fransa Başbakanı Poincare'nin savaşa son vermek için bir konferans toplama çabaları sonucunda Londra'da bir konferansın toplanması kararı alınmıştır. *Burada yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalandı* [1, 7, 9, 8, 10].

Buna göre Osmanlı Devleti;

- Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor,
- Midye-Enez hattının batısında kalan bütün topraklarını Balkan devletlerine bırakıyor,
- Girit'i Yunanistan'a bırakıyor,
- İmroz ve Bozcaada dışında tüm Ege adalarını Yunanistan'a bırakıyordu.

Tarihte “*sopalı seçimler*” diye bilinen tartışmalar ve vuku bulan savaşların etkisiyle padişah V. Mehmet, Sadaret'e Ahmet Muhtar Paşa'yı getirdi.

Babıali Baskını (23 Ocak 1913)

I. Balkan Savaşı öncesinde İstanbul'da İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf fırka/partileri arasında çekişmeler hat safhaya çıkmıştı. Tarihte “*sopalı seçimler*” diye bilinen tartışmalar ve dış politikada yaşanan çalkantılar nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği Sait Paşa istifa etmiş yerine padişah V. Mehmet, Sadaret'e Ahmet Muhtar Paşa'yı getirmişti. Yeni sadrazamın yaşı ve kabinesine dahil ettiği üst düzey devlet adamları nedeniyle “*Büyük Kabine*” diye bilinen hükûmete İttihat ve Terakki'den kimse alınmamıştı. *I. Balkan Savaşı yenilgiyle sonuçlanınca Ahmet Muhtar Paşa istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Kamil Paşa Hükûmeti kuruldu. İttihat ve Terakki karşıtı bir hükümet olan Kamil Paşa Hükûmeti, göreve başlar başlamaz I. Balkan Savaşı'nı sona erdirmek üzere büyük devletlere müracaat ederek ateşkes istedi. Çünkü ordu cephede ağır bir yenilgi almış; Balkan toprakları kaybedildiği gibi Bulgar ordusu Edirne'yi de ele geçirerek İstanbul yakınlarına kadar gelmişti.*

I. Balkan Savaşı'nda alınan yenilgi ve Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgal edilmiş olması kamuoyunda sert tepkiyle karşılanmıştı. Üstelik büyük devletlerin Edirne'de dahil olmak üzere kaybedilen toprakların Balkan Devletlerine bırakılması

yönündeki baskıları ve Kamil Paşa Hükümeti'nin de bu baskılara boyun eğme kararı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni harekete geçirdi. *“Edirne’yi bırakmayız”* ve *“savaşa devam”* sloganları ile Talat ve Enver Beyler gibi İttihatçı liderler öncülüğünde harekete geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden oluşan bir grup 23 Ocak 1913'te kabinenin barış için verilecek kararı görüşmek üzere toplantıda bulunduğu bir sırada Bâb-ı Âli Baskını'nı gerçekleştirdi. Yaşanan arbedede Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürüldü, Kamil Paşa'yı istifaya zorladılar ve Sadaret'e Mahmut Şevket Paşa'yı getirmek üzere de padişaha baskı yaptılar. *Bu gelişmeler sonucunda Mahmut Şevket Paşa, hükûmeti kurmak üzere görevlendirildi. Böylece İttihat ve Terakki Fırkası ülke yönetimine el koymuş oldu* [9, 11].

Osmanlı Devleti bu dönemde iç politikada da ciddi sorunlar yaşamaya başladı. 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya suikast düzenlendi. Yerine Prens Said Halim Paşa, Sadarete getirildi. Ülkede seçimler yapıldı ve yeni meclis 14 Mayıs 1914'te açıldı [16].

- Halâşkâr Zabitan Grubu: İttihat ve Terakki'ye muhalif olan subayların 1912'de bir araya gelerek kurdukları bir örgüttür. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile irtibatlıdır. Amaçları İttihat ve Terakki'yi iktidardan uzaklaştırmak ve ordunun siyasetten çekilmesini sağlamaktır [12].

II. Balkan Savaşı

II. Balkan Savaşı'nın görünen en önemli sebebi, Londra Antlaşması'yla Osmanlı ülkesini paylaşan Balkan devletlerinin bu paylaşımdan memnun olmamasıydı. *Bu antlaşma ile en büyük payı alan Bulgaristan'a karşı Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya harekete geçmekte gecikmedi.* Avusturya bu gelişmeleri memnuniyetle karşılarken, Rusya Balkan birliğinin bozulmasından dolayı büyük bir hayal kırıklığı içindeydi.

Avusturya'nın desteğine güvenen Bulgaristan, kendisine karşı ortaya çıkan bu ittifakı dağıtmak üzere Yunanistan ve Sırbistan'a savaş ilan etti. Romanya'da Bulgaristan'a karşı harekete geçince Bulgar ordusu büyük bir bozguna uğradı [10].

Balkanlarda ortaya çıkan yeni gelişmeleri fırsata çevirmek isteyen İttihat ve Terakki Hükûmeti, en azından Edirne'yi Bulgarlardan geri almak için Osmanlı ordusunun harekete geçmesini istemişti. Enver Bey'in komutasındaki Osmanlı ordusu, 22 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgarlardan geri aldı [9]. Gelişmeler Bulgaristan'ın aleyhine dönünce Bulgaristan barış için yapılacak tekliflere açık olduğunu ilan etti. Büyük devletlerin de araya girmesiyle savaşı kazanan Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya arasında *10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması imzalandı* [9]. Bu devletler Osmanlı topraklarını bu sefer de kendi aralarında şöyle paylaştılar: *“Bulgaristan Kavala'yı Yunanistan'a; Silistre ve*

II.Balkan Savaşı
Bulgaristan'a karşı
yapılmıştır.

Dobruca'yı Romanya'ya; Manastır, Üsküp ve Piriştene'yi Sırbistan'a bırakıyor, ayrıca Karadağ'a da toprak veriyordu." Osmanlı Devleti ise savaşın sonunda yeni sınırlarını belirlemek üzere *Bulgaristan'la İstanbul Antlaşması'nı (29 Eylül 1913), Yunanistan'la Atina Antlaşması'nı imzaladı (14 Kasım 1913)* [9, 11, 13].

Netice itibarıyla Osmanlı Devleti, Balkan savaşları sonucunda Batı Trakya, Makedonya, Ege adaları ve Arnavutluk'u kaybetti.

Balkan savaşları sonucu buralarda yaşayan Türklerin büyük bir kısmı başta Bulgarlar olmak üzere Yunanlılar ve Sırp'ların zulüm ve katliamları karşısında can, mal ve namuslarını korumak amacıyla Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

Balkan savaşlarının denizlerdeki bölümünde ise malesef başarılı olunamadı ve Yunanlar savaş yıllarında Taşoz, Limni, Sakız, Midilli ve On İki Ada'nın dışında bütün Ege adalarını ele geçirmiştir [2].

Osmanlı Devleti o zamanki idari teşkilatlanmaya göre yedi eyalet (Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya, Ege Adaları, Girit) olmak üzere 33 il ve ilçeyi kaybetti. Girit Adası kesin olarak Yunanistan'a terk edildi [14, 8].

Bu savaştan sonra İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler, artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönündeki politikalarını terk etmeye başlamışlardır. *Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren Avrupa diplomasisinde yalnızlığa terk edilmiştir.*

Savaşın oluşturduğu psikolojik tedirginlik yönetimde Osmanlılık politikalarının terk edilmesine ve Türkçülük politikalarının ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu ruh hâli kendisini özellikle I. Dünya Savaşında ve Millî Mücadele yıllarında gösterecek ve başarılar getirecektir [3, 9].

Balkan Savaşları başında Uşi Antlaşmasıyla İtalya'ya geçişi olarak terk ettiğimiz On İki Ada'yı da bu ülke savaşta yenilgimiz sonrası kendi topraklarına kattığını açıklamıştır [15].

I. DÜNYA SAVAŞI VE SEBEPLERİ

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı fikirler, farklı bir dünya anlayışına ve toplumların hayatında yeni gelişmelere yol açmıştır. Aynı zamanda çeşitli siyasi ve sosyal örgütlerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Gelişen milliyetçilik hareketleri bütün dünyayı özellikle de Avrupa'yı yakından etkilemişti. Diğer taraftan sanayileşmenin hızla gelişmesi ülkeler arasında karşılıklı siyasi ve ekonomik rekabetlere, sürtüşmelere, çatışmalara sebep olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın çıkış sebepleri genel olarak iki blok (üçlü ittifak-üçlü itilaf) arasındaki hassas dengenin bozulması olarak kabul edilse de, daha farklı özel sebeplerin var olduğu da bilinmektedir. *Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz [1, 8, 10, 7, 9]:*

Yunanlılar savaş yıllarında Taşoz, Limni, Sakız, Midilli ve On İki Ada'nın dışında bütün Ege adalarını ele geçirmiştir.

- Ekonomik yayılma ve sömürgecilik politikaları,
- Avrupa’da Almanya-Fransa, Balkanlarda Avusturya-Rusya arasındaki anlaşmazlıklar,
- Milliyetçilik akımları,
- Dinî ve kültürel yayılma politikaları,
- Aşırı silahlanma ve militarizm duygularının ön plana çıkması,
- Hanedan çekişmeleri,
- Bloklaşmalar.

Ekonomik Yayılma ve Sömürgecilik Politikaları

I. Dünya Savaşı’nın en önemli nedeni, ekonomik rekabet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sömürgecilik yarışıdır. İngiltere’de başlayıp daha sonra bütün Avrupa’yı etkisi altına alan Sanayi İnkılabı’nın etkisiyle XIX. yüzyılda sanayileşmenin hızla gelişmesi, sömürgecilik kavramını ortaya çıkarmıştır. Özellikle Sanayi İnkılabı’nın iki temel kaynağı olan ham madde ihtiyacı ve pazar edinme gibi sebepler sanayileşmiş devletleri; Avrupa’nın dar sınırlarından çıkararak yeni kıtalara ve ülkelere yönlendirmiştir. Dolayısıyla bu sömürgeci devletlerin ekonomik çıkar çatışmaları, karşılıklı siyasi rekabete ve uyuşmazlıklara sebep olmuştur.

Ekonomik etkenlerin yanı sıra demografik etken yani artan nüfusu yeni topraklara yerleştirme isteği, sömürge alanlarını daha da genişletmiştir. Yine millî itibar ve büyüklük isteği, sömürgecilik politikasını 1870’ten sonra hızlandıran bir başka nedendir. O dönemde Avrupalı devletlerin büyük çoğunluğu sömürge sahibi olmayı, itibarlı ve büyük devlet olmanın gereği olarak görüyorlardı.

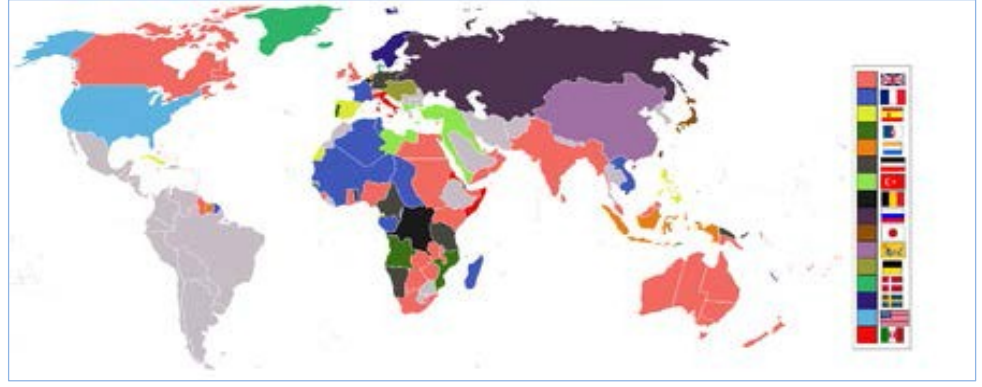
Güvenlik endişesi de sömürgeciliği hızlandıran başka bir nedendir. Zira sömürgeci devletler ellerindeki sömürgeleri korumak maksadıyla, sömürgeleri kendi yönetimleri altına alma gereğini duymuşlardır. Ayrıca sömürgeci büyük devletlerin çeşitli ülkelerde maden, demir yolu, deniz işletmeleri ve bankacılık gibi yatırımları vardı. Bunların korunması gerekiyordu.

Sömürge imparatorluklarından en büyüğü İngiliz İmparatorluğu’ydu. Kurmuş olduğu sömürge imparatorluğuyla kendi ülke topraklarının 104 katı büyüklüğüne ulaştığından *“üzerine güneş batmayan ülke”* unvanını kazanmıştı. Diğer taraftan Fransa, Hollanda, Belçika, İspanya, Portekiz, Rusya daha sonrada İtalya, Almanya ve ABD gibi ülkeler de bu büyük yarışın içerisinde yer alarak dünyanın değişik bölgelerinde sömürgelere sahip olmuşlardır.

Kısaca kolonileri, pazarları, etki sahalarını korumak, stratejik noktaları ele geçirmek ve bunlar arasında irtibatı sağlamak amacıyla, her ülke kendi menfaatlerini ön planda tutan politikalar geliştirmiştir. Bu durum sömürgeci devletler arasında karşılıklı rekabet ve çatışma ortamının doğmasına sebep olmuştur [1, 8, 10, 7, 9].

Birinci Dünya Savaşı’nın en önemli sebebi ekonomik rekabet ve sömürgecilik yarışıdır.

Harita 5. 1. (1898 yılında Dünyadaki büyük sömürge imparatorlukları ve Osmanlı Devleti, Wikipedia)

Avrupa’da Almanya-Fransa, Balkanlarda Avusturya-Rusya Arasındaki Anlaşmazlıklar

Avrupa’da Alman-Fransız anlaşmazlığı savaşın diğer sebeplerinden biridir. Fransa’nın elinde bulunan geniş tarım alanlarına sahip Alsace ile kömür ve demir yataklarının bulunduğu Lorraine bölgesi Fransa ile Almanya arasında her zaman anlaşmazlık konusu olmuştur. Alman Birliği’nin kuruluş aşamasında (1870-71) *Fransa-Almanya Savaşı’nda Fransa’yı ağır bir yenilgiye uğratan Almanlar, Fransa’nın elinde bulunan Alsace-Lorraine Bölgesi’ni Alman İmparatorluğu’na katmışlardır. Fransızlar bu yenilgiyi ve Alsace-Lorraine bölgesi’nin ellerinden çıkmasını hiçbir zaman hazmedememiş, bunu millî bir onur meselesi hâline getirmişlerdi.*

Fransızlar Alsace-Lorraine Bölgesi’nin ellerinden çıkmasını hiçbir zaman hazmedememiş, bunu millî bir onur meselesi hâline getirmişlerdi.

Bu bölgeleri “*yitirilmiş topraklar*” olarak kabul ettiklerinden geri almak Fransız halkı için kutsal bir amaç hâline gelmişti. Diğer taraftan Balkanlar üzerinde de Avusturya-Rusya mücadelesi söz konusu idi. Rusya, Akdeniz’e açılmak için Panislavist politikalarıyla Balkan devletleri ve topluluklarını kendi nüfuzu altına almak istiyordu. Bunun için de Slavları Avusturya’nın gücünü parçalamak için kışkırtıyordu. Aynı şekilde Avusturya da Balkanlara sahip olmak, Güneydoğu Avrupa’ya yayılmak ve denizlere açılmak istiyordu. Bu durum Balkanlarda Avusturya ile Rusya arasında şiddetli bir rekabete yol açmıştır [1, 7, 8, 9, 10].

Milliyetçilik

1789 Fransız İhtilâli ile yayılan milliyetçilik fikirleri, I. Dünya Savaşı öncesi bütün dünyada farklı toplumların yalnız cankurtaran simidi değil, aynı zamanda ideallerinin gerçekleşmesine imkân veren akım olmuştur.

Milliyetçi akımlar Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Osmanlı imparatorluğu içerisinde yaşayan millî toplulukların üzerinde etkili olmuş bu topluluklarda kendi millî devletlerini kurma düşüncesi gelişmişti.

Diğer taraftan XX. yüzyıla birlikte büyük Avrupa ülkelerinde beliren yeni milliyetçilik akımları ise devletin gücünü artırmaya, kendi milletini üstün görmeye yönelik politikaların kaynağı olmuştur. Avrupa milletleri mensup oldukları beyaz

Milliyetçilik fikirleri
1789 Fransız İhtilali ile
bütün dünyaya
yayılmıştır

ırkı üstün tutarak, yeryüzünün kalabalık ırkı olan sarı ırkı ikinci sınıf insan olarak görüyorlardı. Ayrıca bununla da yetinmeyip kendi kavimlerini üstün görme siyasetini de güdüyorlardı.

Almanya’da Pangermanistler, Rusya’da Panslavistler, Fransa’da İntikamcılar (Boulangier), İtalya’da İrredentistler, İngiltere’de de İmparatorlukçular; 1907 yılından itibaren yaptıkları yayınlar ve kurdukları çeşitli birlik ve derneklerle ülkelerinin dış politikasını etkilemeye çalışmışlardır. İşte bu durum ve propagandalar milletlerarası rekabeti hızlandırmıştı [1, 7, 8, 9, 10]

Dini ve Kültürel Yayılma Politikaları

Sömürgeci devletler gittikleri yerlere dinlerini, mezheplerini ve kültürlerini de beraber götürüyorlardı. Bunun için çeşitli mezheplerden Hristiyan misyoner din adamları da faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bunun yanı sıra kendi kültürlerini yaymak amacıyla gittikleri yerlerde kendi dillerini yayıyor, kitaplar yayınlıyor ve kütüphaneler kuruyorlardı. Özel uzmanlar vasıtasıyla örf, adet ve geleneklerini taşıyorlardı. Bu durum devletler arası nüfuz mücadelesinin bir başka yönünü oluştuyordu. (1)

Aşırı Silahlanma ve Militarizm Duyguları

I. Dünya Savaşı’nın önemli nedenlerinden biri de aşırı silahlanma ve buna bağlı olarak militarizm duygularının ön plana çıkmasıdır. Özellikle Almanya siyasi birliğini tamamladıktan sonra sanayisinin bir bölümünü savaş sanayine ayırarak deniz ve kara ordularını çok güçlendirmişti. Önce Almanya-İngiltere arasında başlayan bu silahlanma yarışı daha sonra diğer Avrupa devletlerini de etkilemiş silahlanmaya çok yüklü paralar ayırmışlardı. Aşırı silahlanma bu ülkeler arasındaki güvensizlik ortamını daha da artırmış, sorunların diplomatik yollarla değil, savaşarak çözülebileceği inancı hâkim olmaya başlamıştı. *“Vuralım alalım” mantığı ön plana çıkmıştı.*

Diğer taraftan silahlanma yarışı hızlanıp ordular güçlenince Avrupa devletlerinin genelkurmaylarının siyasal iktidarlarını savaş konusunda etkiledikleri, hatta siyasi iktidarların denetimleri dışında kendi aralarında birtakım anlaşmalara giriştikleri görülmüştür. *Bütün bunlar çıkacak bunalımların barışçıl yollarla çözümlenmesi imkânını güçleştirmiştir [1, 9, 8, 10, 7].*

Hanedan Çekişmeleri

Avrupa’da hanedanlar arasındaki rekabet, I. Dünya Savaşı’nın sebepleri arasında diğerleri kadar olmasa da etkili olmuştur. Zira I. Dünya Savaşı öncesi Fransa hariç diğer devletler, krallık veya imparatorluk hanedanları tarafından yönetiliyorlardı. *Rusya’da Romanoflar, Avusturya’da Habsburglar, Almanya’da, Hohenzollern, İngiltere’de Hanover hanedanları vardı. Bunlar birbirleriyle akraba idiler.* Başka bir devlette kendi hanedan üyelerinin iş başına gelmesi için devamlı rekabet ediyorlardı. Çünkü bu durum kendi hanedanlarına itibar ve nüfuz kazandıracaktı [1, 8, 9, 7, 10].

Bloklaşma

I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri olan bloklaşma, Almanya'nın 1870'ten sonraki dış politikasının belirleyici unsuru olmuştur. Bu tarihten itibaren giderek güçlenen ve her alanda dönemin en büyük imparatorluğu İngiltere ile rekabet edebilecek konuma gelen Almanya, özellikle Başbakan Bismarck Dönemi'nde Avrupa'daki dengeleri kendi lehine yeniden düzenleyecek politikalar geliştirmeye başlamıştı.

1882 yılında Almanya, Avusturya ve İtalya arasında Üçlü İttifak (Düvel-i Müttefika) denilen blok oluştu.

Bu politikaların ilk adımı olarak 1872'de Rusya-Avusturya ve Almanya arasında Avrupa barışını korumak amacıyla *“Üç İmparatorluk Ligi”* nin temelleri atılmıştı. Ancak Balkanlar'daki Avusturya-Rusya arasındaki rekabetten dolayı bu ittifak yürümedi. Daha sonra 1879'da Almanya ile Avusturya arasında yeni bir ittifak yapıldı. Diğer taraftan İtalya'nın Fransa ile ilişkileri iyi değildi. Bir taraftan Fransa korkusu, diğer taraftan sömürgecilik yarışına katılma isteği İtalya'yı Almanya ile bir ittifaka yöneltti. *1882 yılında Almanya, Avusturya ve İtalya arasında Üçlü İttifak (Düvel-i Müttefika) denilen blok oluştu.*

Almanya'nın öncülüğünde Üçlü İttifak'ın oluşması Avrupa'yı ikiye böldü. Almanya'nın Avrupa'daki politikasını kuşkuyla izleyen Fransa, ittifak arayışı içine girdi ve 1894'te Rusya ile anlaştı. Fransa ile İngiltere 1904'te aralarındaki anlaşmazlığı sona erdirerek yeni bir anlaşma imzaladılar. Onu 1907'de İngiltere ile Rusya arasında imzalanan anlaşma izledi. Böylece *Üçlü İttifak'a karşı Üçlü İtilaf (Düvel-i Mü'telife) Bloku kurulmuş oldu.* Artık Avrupa, Balkanlar ve Afrika'da meydana gelen olaylarda devletler değil, bu bloklar karşı karşıya gelmeye başladı.

Avrupa'da, karşılıklı menfaatler doğrultusunda oluşan *“Üçlü İttifak”* ve *“Üçlü İtilaf”* isimleriyle anılan bu bloklaşma politikaları, daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. I. Dünya Savaşı öncesi, hatta savaş başladıktan sonra bile bazı devletlerin bu bloklara katıldığı görülmüştür.

Harita 5. 2. I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da ortaya çıkan bloklaşmalar

Yukarıda saymaya çalıştığımız saiklerden hiçbirisi tek başına savaşın nedeni olarak kabul edilemez. Bu sebeplerin hepsi birden düşünölmeli, aynı zamanda bunlar arasındaki etki-tepki ilişkileri de göz önüne alınmalıdır. [1, 7, 8, 9, 10]

Örnek

•*ittifak Grubu*

- Almanya
- Avusturya-Macaristan İmp.
- Osmanlı İmp.
- Bulgaristan

•*İtilaf Grubu*

- İngiltere, Fransa, Rusya
- İtalya, Belçika, Romanya
- Yunanistan, Sırbistan, Karadağ
- Portekiz, Japonya, ABD

Bireysel Etkinlik

- I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başlamasını ve geniş bir coğrafyaya yayılmasını harita üzerinde inceleyiniz.
- Bloklaşma, emperyalizm, militarizm kavramlarını araştırınız.
- Çarlık Rusyası'nın Balkan savaşlarının çıkmasına etkisini irdeleyiniz.
- İtalya'nın Akdeniz politikasını araştırınız.

Özet

• TRABLUSGARP SAVAŞI

- İtalya'nın hedefi Tunus, Trablusgarp (Libya) ve Habeşistan'ı ele geçirip birleştirerek, Kuzey Afrika'da bir imparatorluk kurmaktı. Osmanlı Devleti'ne verilen ultimatoма cevap geldiği gün İtalya, Trablusgarp'a asker çıkarmaya başladı. Bu gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti buralara ordu gönderecek durumda değildi. Ancak İtalyanlara karşı Trablusgarp halkının kendi savaşlarını kendilerinin vermesi için gönüllü subaylar gönderildi. Trablusgarp'a giden gönüllüler, aşiretleri ve özellikle de Senusileri örgütledi.
- Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurarak saldırıya geçmesi, Trablusgarp Savaşı'nın gidişatını değiştirdi. Barış görüşmeleri için İsviçre'nin Uşi Kasabası'nda bir araya gelen taraflar 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzaladı. Böylece Trablusgarp Savaşı sona ermiş oldu.

• BALKAN SAVAŞLARI

• I. Balkan Savaşı

- Osmanlı'ya karşı Balkanlarda kurulan ittifakın oluşmasında İtalya ile devam eden Trablusgarp Savaşı kadar Osmanlı Devleti'nin içerde yaşadığı parti çekişmeleri, ordu içinde yaşanan yeni yapılanma, terhisler gibi sebepler de etkili oldu. Yakaladığı fırsatları değerlendirmek isteyen Balkan devletleri, Ekim 1912'de Osmanlı'ya savaş ilan etti. Beklenmedik bir süratle Bulgarlar İstanbul'u, Yunanlılar Selanik'i, Sırlar Arnavutluk'u, Karadağlılar İşkodra'yı ele geçirmek için harekete geçti. Fransa Başbakanı Poincare'nin savaşa son vermek için bir konferans toplama çabalarıyla Aralık 1912'de Londra'da bir konferansın toplanması kararı alınmıştır. Burada yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalandı.

• Babıali Baskını

- I. Balkan Savaşı yenilgiyle sonuçlanınca Ahmet Muhtar Paşa istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Kamil Paşa Hükûmeti kuruldu. Yeni hükûmette İttihat ve Terakki dışlanınca, İttihatçılar harekete geçti. I. Balkan Savaşı'nda kaybedilen yerleri geri almak vaadiyle çalışmalarını yürüten İttihat ve Terakki, 23 Ocak 1913'te başta Enver ve Talat Beyler olmak üzere Babıali'ye (Sadarete) baskın yaparak Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürüp, Kamil Paşa'yı istifaya zorladılar ve sadarete Mahmut Şevket Paşa'yı getirmek üzere de padişaha baskı yaptılar.

• II. Balkan Savaşı

- II. Balkan Savaşı'nın görünen en önemli sebebi, Londra Antlaşması'yla Osmanlı ülkesini paylaşan Balkan devletlerinin bu paylaşımından memnun olmamasıydı.
- Balkanlarda ortaya çıkan yeni gelişmeleri fırsata çevirmek isteyen İttihat ve Terakki Hükûmeti, en azından Edirne'yi Bulgarlardan geri almak için Osmanlı ordusunun harekete geçmesini istemişti. Enver Bey'in komutasındaki Osmanlı birlikleri, 22 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgarlardan geri aldı. İstanbul ve Atina antlaşmalarıyla Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türkler "azınlık" statüsü kazandı.

Özet (devamı)

• I. DÜNYA SAVAŞI VE SEBEPLERİ

• Ekonomik Yayılma ve Sömürgecilik Politikaları

• Sanayi İnkılab'ından sonra XIX. yüzyılda sanayileşmenin hızla ilerlemesi, sömürgeciliğin gelişmesine yol açmıştır. Özellikle Sanayi İnkılabı'nın iki temel kaynağı olan ham madde ihtiyacı ve pazar edinme gibi sebepler sömürgeci devletleri; Avrupa'nın dar sınırlarından çıkararak yeni kıtalara ve ülkelere yönlendirmiştir. Dolayısıyla bu sömürgeci devletlerin ekonomik çıkar çatışmaları, karşılıklı siyasi rekabete ve uyuşmazlıklara sebep olmuştur.

• Avrupa'da Almanya-Fransa, Balkanlarda Avusturya-Rusya Arasındaki Anlaşmazlıklar

• Avrupa'da Alman-Fransız anlaşmazlığı savaşın diğer sebeplerinden biridir. Fransa'nın elinde bulunan geniş tarım alanlarına sahip Alsace ile kömür ve demir yataklarının bulunduğu Lorraine bölgesi Fransa ile Almanya arasında her zaman anlaşmazlık konusu olmuştur.

• Milliyetçilik

• 1789 Fransız İhtilali ile bütün dünyaya yayılan milliyetçilik fikirleri, I. Dünya Savaşı öncesi bütün dünyada toplumların yalnız cankurtaran simidi değil, aynı zamanda ideallerinin gerçekleşmesine imkân veren akım olmuştur. XX. yüzyıla birlikte büyük Avrupa devletlerinde beliren yeni milliyetçilik akımları ise devletin gücünü artırmaya, kendi milletini üstün görmeye yönelik politikaların kaynağı olmuştur.

• Dinî ve Kültürel Yayılma Politikaları

• Sömürgeci devletler dünya çapında uyguladıkları ekonomik ve siyasi yayılma politikalarına paralel olarak gittikleri yerlere kendi dinlerini ve kültürlerini de götürüyorlardı. Hatta çoğu yerde dinî ve kültürel yayılma politikaları daha da ağır basıyordu.

• Aşırı Silahlanma ve Militarizm Duyguları

• I. Dünya Savaşı'nın önemli nedenlerinden biri de aşırı silahlanma ve buna bağlı olarak militarizm duygularının ön plana çıkmasıdır. Özellikle Almanya siyasi birliğini tamamladıktan sonra sanayisinin bir bölümünü savaş sanayiine ayırarak deniz ve kara ordularını çok güçlendirmişti.

• Hanedan Çekişmeleri

• Rusya'da Romanoflar, Avusturya'da Habsburglar, Almanya'da, Hohenzollern, İngiltere'de Hanover hanedanları vardı. Bunlar birbirleriyle akraba idiler. Başka bir devlette kendi hanedan üyelerinin iş başına gelmesi için devamlı rekabet ediyorlardı. Çünkü bu durum kendi hanedanlarına itibar ve nüfuz kazandıracaktı.

• Bloklaşma

• I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri olan bloklaşma, Almanya'nın 1870'ten sonraki dış politikasının belirleyici unsuru olmuştur. İtalya'nın Fransa ile ilişkileri iyi değildi. Bir taraftan Fransa korkusu, diğer taraftan sömürgecilik yarışına katılma isteği İtalya'yı Almanya ile bir ittifaka yöneltti. Böylece 1882 yılında Almanya, Avusturya ve İtalya arasında Üçlü İttifak denilen blok oluştu.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi I. Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri değildir?
 - a) Ekonomik yayılma politikaları
 - b) Hızlı silahlanma ve militarizm
 - c) Hanedan çekişmeleri
 - d) Alsas-Loren Bölgesi yüzünden Alman-İngiliz anlaşmazlığı
 - e) Balkanlarda Rus-Avusturya anlaşmazlığı
2. Trablusgarp Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin asker gönderememesinin sebebi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Mısır'ın İngiltere'de olması ve donanmanın zayıflığı
 - b) İhtiyaçların karşılanamamış olması
 - c) Askerin isyan etmiş olması
 - d) Trablusgarp'ta güçlü bir Osmanlı ordusunun bulunması
 - e) Trablusgarp'ın stratejik önemini kaybetmesi
3. Osmanlı Devleti aşağıdaki yerlerden hangilerini II. Balkan Savaşı'nda geri almıştır?
 - a) Arnavutluk - Romanya
 - b) Girit - Yanya
 - c) Selanik - Makedonya
 - d) Ege adaları - On İki Ada
 - e) Edirne - Kırklareli
4. Aşağıdakilerden hangisi Balkan Savaşlarının sebeplerinden biri değildir?
 - a) Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan atılmak istenmesi
 - b) Rusya'nın Balkanlardaki emperyalist faaliyetleri
 - c) Rusya ve İngiltere'nin ortak Balkan politikaları
 - d) Balkan devletlerinin Osmanlıya karşı düşmanca politikaları
 - e) Osmanlı ordusunun güçsüz olması
5. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını kaybetmesine neden olan savaş aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Trablusgarp Savaşı
 - b) I. Balkan Savaşı
 - c) Çanakkale Savaşları
 - d) Türk-Yunan Savaşı
 - e) I. Dünya Savaşı

6. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sonunda kaybettiği topraklardan değildir?
- Batı Trakya
 - Makedonya
 - Bosna-Hersek
 - Ege Adaları
 - Arnavutluk
7. I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda anlaşılamayan Balkan devletleri aşağıdakilerden hangisine savaş açmıştır?
- Yunanistan
 - Sırbistan
 - Karadağ
 - Osmanlı Devleti
 - Bulgaristan
8. Balkan savaşları sonunda aşağıdaki fikir akımlarından hangisi ön plana çıkmıştır?
- Osmanlıcılık
 - İslamcılık
 - Batıcılık
 - Türkçülük
 - Âdem-i Merkezîyetçilik
9. I. Orduya siyasetin girmesi
II. Balkanlarla ilgili istihbarat zafiyeti
III. Trablusgarp'ın elden çıkması
Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri Osmanlı Devleti'nin I. Balkan Savaşı'nı kaybetme sebepleri arasındadır?
- Yalnız I
 - Yalnız II
 - I ve II
 - I ve III
 - I, II ve III
10. I. Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkan Üçlü İttifak Grubu, hangi ülkenin öncülüğünde oluşturulmuştur?
- Almanya
 - İngiltere
 - Fransa
 - Rusya
 - İtalya

Cevap Anahtarı

1.d, 2.a, 3.e, 4.c, 5.a, 6.c, 7.e, 8.d, 9.c, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] YÖK. (1997). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/1 Türk İnkılabının Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı. Ankara.
- [2] Akandere, O. (Ed.), (2007). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ders Kitabı. Konya.
- [3] Öztürk, C. (2005). İmparatorluktan Ulus Devlete, Türk İnkılap Tarihi. Ankara.
- [4] Armaoğlu, F. (1961). Siyasi Tarih Dersleri (1789–1919). Ankara.
- [5] Bayur, Y.H. (1983). Türk İnkılap Tarihi (Cilt 3). Ankara.
- [6] Şıvgın, H. (1989). Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri. Ankara.
- [7] Karal, E. Z. (1996). Osmanlı Tarihi, (Cilt 9). Ankara: TTK.
- [8] Eroğlu, H. (1982). Türk İnkılap Tarihi. İstanbul.
- [9] Sarıca, M. (1983). Siyasi Tarih (2. Baskı). İstanbul.
- [10] Sander, O. (1992). Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e) (2. Baskı). Ankara.
- [11] Akşin, S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul.
- [12] Akın, R. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918). İstanbul.
- [13] Turan, R. (Ed.), (2009). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Ankara.
- [14] Alpargu, M. Özçelik, İ. ve Yavuz, N. (2003). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Ankara.
- [15] Yalçın, E.S. (Ed.), (2008). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Ankara.
- [16] Üçok, C. (1967). Siyasal Tarih (1789-1950) (6.baskı). Ankara.